

SLAVEN BERTOŠA, *FRAGMENTI BUZETSKE PROŠLOSTI U SREDNJEM I NOVOM VIJEKU*

Srednja Europa d. o. o. Zagreb, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, Grad Buzet, Zagreb – Pula – Buzet – Pazin, 2018., 464 str.

Prof. dr. sc. Slaven Bertoša, cijenjeni stručnjak za novovjekovnu povijest Istre i sjevernojadranskog prostora te redoviti profesor u trajnom zvanju na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, napisao je knjigu o prošlosti Bužeštine, osebujnu sintezu jedinstvenoga kraja okruženog netaknutom prirodom Ćićarije, prekrasnim vidicima i idiličnim mjestima. Opustjela sela bogate prošlosti pravi su mamac različitim istraživačima, a među kojima ima puno onih koji potječu iz toga kraja. O istarskom sjeveru napisano je najviše seoskih monografija, više nego o ostalim dijelovima Istre, no autor ističe da ova knjiga donosi i nešto sasvim novo, do sada potpuno nepoznato – rezultate njegovih dugogodišnjih arhivskih istraživanja, poglavito u Državnom arhivu u Veneciji.

Bužeština je danas podijeljena između Grada Buzeta i Općine Lanišće, po površini najveće općine u Istarskoj županiji, ali po broju stanovnika najslabije naseljene. Autor je posebno istaknuo početak i prvu polovicu XX. stoljeća, razdoblje najvećeg prosperiteta tog dijela Istre, kad se broj stanovnika brojio u tisućama.

Svoju knjigu Slaven Bertoša napisao je multiperspektivno, analizirajući različite arhivske izvore i historiografiju te obilazeći tijekom terenskih istraživanja prostor Bužeštine, u koji je još od djetinjstva volio dolaziti. Mnoge fotografije predstavljene u ovoj knjizi nastale su u razdoblju 1995. – 2005., kada je autora na obilascima pratila njegova baka Zora Bertoša (1911. – 2007.).

U *Uvodu* (str. 13–18) Slaven Bertoša navodi da se Bužeština nalazi na strateški i prometno važnom pravcu kojim se sa sjevera ulazilo u Istru. Spomenuto područje bilo je naseljeno još od najstarijih vremena, iz kojih potječu mnoge pećine, pećinski nalazi i više gradinskih naselja. Od antike, tijekom čitavog srednjeg i novog vijeka, sve do XX. stoljeća Bužeština je neprestano mijenjala svoje gospodare te je svaki od njih tome području utisnuo neku osobitost koja se ponekad uspijevala održati kroz vrlo dugo razdoblje. Bužeština je prikazana na mnogobrojnim novovjekovnim

zemljovidima, a za ovu prigodu autor je odabrao onaj koji je u godini nestanka Mletačke Republike 1797. izradio carsko-kraljevski inženjer Giovanni Antonio Capellaris. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: Maćeha pećina kod Lanišća (str. 13), pećina na Brehu kod Sluma, pećina Klinovica između Vodica i Malih Muna (str. 14), fotografija autora knjige u završnom, niskom dijelu Novačke pećine, detalj unutrašnjosti Rabakove pećine kod Ročkog Polja (str. 15), Nugljanska peć (str. 16), pogled na Buzetsku kotlinu (str. 17), Giovanni Antonio Capellaris, naslov zemljovida i posveta zemljovida kapetanu Raimundu Thurnu (str. 18).

Tematska cjelina *Iz prošlosti Buzeštine* započinje poglavljem *Črni grad i Beli grad: utvrde na susjednim brdima* (str. 21–25), u kojem autor objašnjava da se znamenite utvrde nalaze jugoistočno od Roča, na dvjema uzvisinama odvojenima dubokom dolinom. Črni grad nalazi se u blizini današnje crkvice sv. Tome, na mjestu prapovijesne gradine čiji vidljivi ostaci postoje i danas. Beli grad nalazi se na brdu Semić, nasuprot Črnome gradu, također na području nekadašnje prapovijesne gradine. Autor ističe da su napose zanimljivi nazivi pod kojima se utvrde spominju – navodi se latinski, njemački i talijanski naziv. Njihov status nije bio isti: Črni grad bio je kaštel (*castello*), a Beli grad stražarska kula (*torre di vedetta*), dakle kula koja je pružala pomoć Črnome gradu u slučaju napada neprijatelja – smatra se da su obje utvrde izgrađene oko 1000. godine, iako su podaci o njima tijekom čitave prošlosti vrlo oskudni i nepouzdana. Objе je utvrde koruški vojvoda Henrik dao istarskom markizu Ulriku I., koji ih 1102. dodjeljuje vjernom vazalu Adalbertu (Albertu), vjerojatno svojem sinu ili nećaku, uz određen godišnji danak i obvezu vojne službe u slučaju potrebe. Upravo se u tom dokumentu navedene utvrde spominju pod hrvatskim nazivom, stoga dvije utvrde predstavljaju prvo sigurno svjedočanstvo o hrvatskom utjecaju na toponomastiku sjeverne Istre. Kasnije je Črni grad postao posjed akvilejskih patrijarha, koji su ga dali u feud njemačkoj obitelji grofa Majnarda od Eppensteina, budućeg osnivatelja Pazinske knežije. Črni grad postao je mletački tek 1493., a utvrda je propala vjerojatno iza 1402. jer se te godine spominje vezano za Roč. Prema narodnoj legendi, utvrdu su spalili izaslanici kastavskog kapetana koji je gospodara Črnoga grada, svojeg ljutog neprijatelja, pozvao na tobožnji dogovor o pomirenju, gdje mu je priopćio da se njegov kaštel nalazi u plamenu. Očajni kaštelan bacio se u more zajedno s konjem. Autor u zaključku ističe da su stari kašteli, zbog smještaja na brdima i strmim stijenama, s vremenom izgubili svoje strateško značenje jer nisu bili prikladni za stalno prebivanje. Zbog toga su njihovi gospodari u podnožju gradili prikladne dvorce, iako se u slučaju Črnoga grada to nije dogodilo, pa je počeo nezaustavljivo

propadati. Poglavlje obogaćuje slikovni prilog: autor knjige pokraj crkvice sv. Tome (563 m) u blizini ruševina Črnoga grada.

U poglavlju pod naslovom *O vrhuvskoj prošlosti od XI. do XIX. stoljeća* autor objavljuje smještaj naselja Vrh jugozapadno od Buzeta, na najvišoj točki brda (395 m), po čemu je i dobilo ime. Bertoša ističe zanimljivu stambenu izgradnju naselja koje nije imalo fortifikacije već su obrambene zidove tvorila začelja kuća u nizovima na hrptu brijega. Nije bilo oblikovanog središta, župna crkva smještena je izolirano od mjesta, a kuće imaju gospodarska dvorišta (korte) i vanjska stubišta (baladure). Jedna ulazna vrata nalazila su se na sjeveru, a druga na jugu. Prvi spomen Vrha seže u daleku 1195., a kao župa spominje se 1231. Nekoć je bio dio feudalnog posjeda sa središtem u kaštelu Sovinjaku i predstavljao je dio njegove obrambene linije. U srednjem vijeku pripadao je akvilejskim patrijarsima, a od druge polovice XIV. stoljeća njime je, u sklopu Pazinske knežije, upravljao kapetan. Početkom XIV. stoljeća žitelji Vrha htjeli su zagospodariti istočnim dijelom plodne doline kojom se proteže Motovunska šuma i oduzeti ga Motovuncima, koji su zbog njega bili u sukobu s Buzetom. Od 1511. pa sve do njezine propasti, Vrh je pod vlašću Mletačke Republike. Uz Roč, Draguč i Sovinjak, Vrh je tada ovisio o mletačkom kapetanu u Buzetu. Zbog ratova i epidemija, selo je opustjelo, pa su lokalni feudalski počeli provoditi kolonizaciju. Ipak, u XVII. stoljeću Vrh je označen kao mjesto sa zdravim zrakom, pa su ga razne epidemije zaobilazile. Hrvatsko žiteljstvo imalo je svojeg notara, Matiju Mejaka, koji je isprave sastavljao hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom. Najstariji dokument potječe iz 1552., a iz 1463. potječe zanimljiva gotička kustodija majstora Benka iz Sočerge, s glagoljskim natpisom, koju je 1948. u mjesnoj crkvi Uznesenja Blažene Marije otkrio povjesničar umjetnosti Branko Fučić. Zvonik crkve visok je 35 m i, s obzirom na položaj, vidljiv je iz velike daljine. U okolici Vrha smještena je kapela sv. Antuna Opata i ruševine crkve sv. Cirijaka. Vrh se spominje u mletačkim izvješćima, a tijekom Uskočkog rata, u koje se vrijeme spominje pod nazivom *Verch*, teško je nastradao, uz ostala sela u Rašporskom kapetanatu koja su srušena i spaljena. Prema opširnom izvješću rašporskog kapetana Bernarda Tiepola, selo su 1617. morali čuvati plaćeni vojnici i *crna vojska*. Mnogo je žitelja poginulo ili je napustilo područje, a polja su ostala pusta i neobrađena. Ukupno 11 sačuvanih matičnih knjiga Župe Vrh čuva se u Državnom arhivu u Pazinu, u Matičnom uredu u Buzetu i u Župnom uredu u Vrhu. Prema podacima iz tih vrela, u novom vijeku u Vrhu su zabilježena prezimena Bronzović, Cvetko, Grbac, Krančić, Paladin, Petohleb, Šćulac i dr. U doba talijanske uprave došlo je do mijenjanja hrvatskih prezimena u talijanski oblik. U XIX. stoljeću u Vrhu je postojala škola (otvorena 1846.), da bi početkom XX. stoljeća, na poticaj Družbe sv. Ćirila i Metoda, 1910. u Vrhu bila otvorena nova

školska zgrada. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: Vrh – pučka arhitektura (str. 28), Vrh – zvonik župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (str. 31), Vrh – ulazna vrata kapele sv. Antuna Opata i Vrh – glagoljski natpis na vanjskome zidu kapele sv. Antuna Opata (str. 32), zgrada osnovne škole u Vrhu i spomen-ploča na zgradi osnovne škole u Vrhu (str. 37). Poglavlje nadopunjuju dva tablična prikaza broja stanovnika u Vrhu i okolici, prvi u novom vijeku i drugi tijekom austrijske vlasti (1854. Vrh je bio veliko mjesto sa 677 žitelja) do kraja Drugoga svjetskog rata.

Slijedi dio pod naslovom *Fragmenti iz prošlosti Sovinjaka i okolice do XIX. stoljeća* (str. 39–67) u kojem Slaven Bertoša objašnjava da je Sovinjak smješten jugozapadno od Buzeta, na 293 m nadmorske visine, te da ga povijesni izvori navode kao selo (*villa*), iako bi ga se sa suvremenog stajališta trebalo nazivati gradićem. Tom kraju, koji se naziva Sovinjština, gravitira čitav niz zaselaka, a u crkvenom smislu pripada mu i obližnji Senj (Senjak). Opise tog mjesta dali su svećenik Fortunato Olmo i novigradski biskup Giacomo Filippo Tomasini u XVII. stoljeću, kao i tršćanski horograf Prospero Petronio. Rodom iz tog mjesta bio je operni pjevač, agronom i znanstvenik Viktor Vitolović (1899. – 1976.). Prema istraživanjima prof. dr. sc. Klare Buršić-Matijašić, utvrđeno je postojanje dviju gradina iz prapovijesti: Sovinjak i Sovinjska Brda. Prvi spomen u pisanim vrelima potječe iz 1195., kada su vlasnici kaštela bili akvilejski patrijarsi. Prvi gospodar Sovinjaka bio je Ottone di Sovignacco, istaknuti kavaljer. Koncem XIII. stoljeća nastaju mnogobrojni sukobi između Motovuna i obližnjih naselja na istoku zbog Motovunske šume, koji su se nastavili i u idućem stoljeću. Smatra se da je područje Sovinjaka pripojeno Pazinskoj knežiji ubrzo nakon 1350., ali autor ističe činjenicu kako pojedini dokumenti jasno pokazuju da su se zbog različitih slabosti biskupa, prevage dinastičkih interesa kaštelana i samovolje susjednih feudalaca plemići često pretvarali u vazale čas jednoga čas drugoga gospodara – zapravo se nije točno znalo tko je bio pravi gospodar utvrda koje su držali kao feud. Pod nazivom *Sowinagkh* naselje je spomenuto u Pazinskom urbaru iz 1498., no tada se nalazilo u teškom stanju jer je nekoliko desetljeća prije opustošeno u turskim upadima i pljački vojske krčkog kneza Ivana Frankopana. U mletačkom je periodu (1535. – 1797.) Sovinjak bio jedno od najznačajnijih naselja Rašporskog kapetanata – primjerice, vizitacijsko izvješće kardinala Agostina Valiera iz 1580. bilježi podatak o 500 stanovnika župe. U novom su ga vijeku, poput mnogih drugih naselja, naselili hrvatski prebjezi pred Osmanlijama, o čemu ima spomena u raznim povijesnim izvorima (slučaj braće Nikole i Petra Modruškog). Iz urbanističke strukture Sovinjaka izdvojiti ću spremište za žito i ostale namirnice (fontik) iz 1647., gradski trg, veće ladanjske kuće zemljoposjednika koje imaju portale u

baroknom stilu te očuvan sjeverni zid nekadašnjeg fortifikacijskog sustava. U kaštel se vjerojatno ulazilo kroz dvojna vrata. Sovinjak je bio jedan od važnih centara glagoljske pismenosti. Župna crkva sv. Jurja izgrađena je 1927. na mjestu starije iz 1556., zvonik je visok 15 m i osebujan je zbog kape u obliku stošca. Nadalje, autor ističe kapelu sv. Roka, osebujan kulturno-povijesni spomenik izrazite arhitektonske i umjetničke vrijednosti čije je freske proučavao akademik Branko Fučić istaknuvši da je crkva podignuta na tipičnome mjestu – južnom ulazu – kao sakralna straža čiji je zadatak bio zaustaviti kugu koja bi cestom mogla doći u naselje. Zbog vrlo istaknute obrambene uloge Sovinjaka u Uskočkom ratu (1615. – 1618.), u mjestu su bile stacionirane postrojbe mletačke „crne vojske“ (*cernide*), što potvrđuje izvješće rašporskog kapetana Bernarda Tiepola. I to je naselje, kao i cijeli kraj, doživjelo brojne nedaće. Sljedeći lokalitet koji autor spominje jest Minjera, smješten u dolini rijeke Mirne ispod Sovinjaka, a najviše je poznat kao prvo opisano nalazište boksita u svijetu. Iz izvora je poznato da se proizvodnja s prekidima nastavila sve do konca XIX. stoljeća. Najznačajniji i najpoznatiji katastik istarskih šuma za čije je stvaranje zaslužan poslanik za šume Vincenzo Morosini, u okolici Sovinjaka i na Sovišćini spominje veći broj šumskih površina: ucrtane šume po redu graničnih vlasnika i šume koje su samo ucrtane. U zaključku se autor posebno osvrnuo na prisutnu depopulaciju središnje Istre koja je zahvatila i Sovinjak – ističe da se mogućnosti razvoja tog naselja moraju temeljiti na turističkim potencijalima i inicijativama za očuvanje tradicijskoga kulturno-povijesnog nasljeđa. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozima: pogled na Senj sa sjeverozapadne strane (str. 40), granični kamen između župâ Sovinjak i Vrh te katastarskih općina Senj i Vrh (str. 41), zaselak Drobežija i Veli vrh (str. 43), barokno postolje za nošenje Bogorodice u crkvi sv. Jurja (str. 50), crkva sv. Roka (str. 51), crkvice sv. Stjepana kod Sovinjskog Polja i bočni oltar u crkvici sv. Kuzme i Damjana (Sv. Nikole, str. 52), kipovi svetog Kornelija, svetog Ciprijana i svetog Roka u crkvici sv. Kornelija i Ciprijana (str. 53), Minjera – detalj iz unutrašnjosti rudnika (str. 58), autor knjige s kazivačima Anom Pisak i Matijom Nežićem pokraj kapelice kod (buzetskog) Senja (str. 65). Poglavlje nadopunjuju tri tablična prikaza kretanja broja stanovnika u novom vijeku te od 1880. do kraja Drugoga svjetskog rata.

Račice u srednjem i novom vijeku naslov je sljedećeg poglavlja, u kojem saznajemo da se pitoreskno naselje Račice smjestilo jugoistočno od Buzeta, nekoliko kilometara niže od ceste za Cerovlje. U srednjem vijeku Račice su bile samostalna gospoštija (uključujući naselja Senjak i Račički Brig) neovisna o Pazinskoj knežiji, a od 1494. do XIX. stoljeća bile su u posjedu plemićke obitelji Walderstein.

Područje je 1523. pripojeno Mletačkoj Republici, međutim plemići su ostali u kaštelu nakon što je dužd Andrea Gritti od njih dobio zakletvu vjernosti. Oni su kasnije otišli u Lombardiju, ali su zgradu kaštela održavali sve do pred kraj Drugoga svjetskog rata. Inače, barokni kaštel, sagrađen na mjestu starijeg, smješten je na samom kraju hrpta brijega, na južnom rubu naselja. Račice se često spominju i u izvješćima različitih državnih dužnosnika koja se odnose na kolonizaciju. Tijekom Uskočkog rata okolicu naselja spalilo je 200 austrijskih konjanika i 200 uskoka koji su došli iz Pazina. U tom razdoblju najzanimljivija epizoda vezana je za uhodničku djelatnost Domiziana Zare, nećaka pićanskog biskupa Antonija Zare. Inače, malen fond Općine Račice čuva se u Državnom arhivu u Pazinu. Iz tih dokumenata saznajemo da je 1866. u Račicama postojala škola, a 1869. taj je kraj zahvatila bolest grožđa – zabilježeni su pogođeni lokaliteti, pa je taj spis važan u poznavanju mjesne toponimije. U tom osebujnom naselju tijekom XIX. stoljeća živjelo je čak 620 ljudi, a najčešća su prezimena Sinčić i Matković. Perspektivu razvoja račičkoga kraja u budućnosti autor vidi u razvoju stočarstva te uzgoju maslina i vinove loze, voća, povrća i ostalih poljoprivrednih kultura. Poglavlje je obogaćeno slikovnim priložima: kaštel – pogled sa zapadne (dvorišne) strane (str. 71), pročelje župne crkve Presvetog Trojstva (str. 30), kazivačica Marija Fabijančić (1922. – 2017.), slika na stropu crkve Presvetog Trojstva (str. 76), crkva sv. Marije (str. 77), oltar u crkvi sv. Marije (str. 78), natpis na nadgrobnom spomeniku Pietra Waldersteina na račičkom groblju i crkva sv. Ivana i Pavla kod Račičkog Briga (str. 79), crkvice sv. Josipa u Čuhriji i unutrašnjost crkvice sv. Josipa u Čuhriji (str. 80), Račički Brig (str. 85) i dva tablična prikaza kretanja broja stanovnika u XIX. i XX. stoljeću.

Prapoće: kratke povijesne crtice poglavlje je koje nas upoznaje s jednim od naj-slikovitijih sela Istarskoga krasa. Prapoće se nalaze na završetku plodne doline nazvane Gorenje polje. Kao selo nekadašnje Rašporske gospoštije prvi se put spominje 1358. (*Prapratschach*), kada je grof Menhard VII. Gorički svojoj sestri Elizabeti, prilikom njezine udaje za kneza Jurja Krbavskog, u miraz dao utvrdu Rašpor. Razdoblje 1394. – 1797., kada Prapoće pripada Rašporskom kapetanatu koji je ustrojila Mletačka Republika, posebno je zanimljivo. Autor ističe da je stanovništvo, još od osnutka hrvatsko, živjelo vrlo jednostavno – glavno mu je zanimanje bilo sitno stočarstvo. Godišnji sajmovi održavali su se u glavnom središtu, Lanišću, na koje su svakako dolazili i Prapojci. Feudalne obveze Prapojaca zabilježene su u rašporskom urbaru i u Furlanićevoj zbirci iz XVIII. stoljeća, u kojoj se kao mletački ubiratelj daća koji je obilazio sela Istarskog krasa spominje valput. U kratkome zaključku autor navodi uzroke gospodarske prirode koji

su razlog da danas u selu živi samo 26 ljudi. Dio žitelja preselio se u obližnja veća mjesta (Buzet, Pulu, Rijeku), ali bilo je i onih koji su se iselili u Ameriku i drugamo – o iseljavanju i argentinskim rudnicima vapna pisala je Sonia Sincich, argentinska profesorica iz treće generacije Prapojaca. Nažalost, i danas je prisutno iseljavanje iz toga kraja. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: znamenit i nadaleko poznat izvor Korita nalazi se na ulazu u selo (str. 90), raspelo uz put za Nuglu (str. 91), vrh Gradišće i autor knjige na ulazu u pećinu na Gradišću (str. 92), crkvice sv. Križa (str. 94), panorama Prapoća s puta za Nuglu (str. 96) te primjer tradicijske seoske arhitekture (str. 97).

Sljedeće poglavlje ima naslov *Vodice od najstarijeg doba do XIX. stoljeća* u kojem se autor posebno osvrnuo na prapovijesno razdoblje istaknuvši Novačku pećinu koja je sa svojih 445 m jedna od najdužih špilja u Istri, dok joj dubina iznosi 45 m. Karakterističnog je ulaza impozantnih dimenzija i leži na 620 m nadmorske visine. U toj su pećini pronađeni arheološki nalazi keramike iz ranog brončanog doba, čija je starost procijenjena na oko 4.000 godina. Najstariji podatak o opsegu Rašporske gospoštije predstavlja dokument iz 1358. u kojemu je nabrojeno 12 sela, a među njima i Vodice (*Bodicz*), dok su u rašporskom urbaru iz 1395. zabilježene kao *Vodica*. Valja naglasiti da su, poput ostalih sela Rašporskoga krasa, i Vodice teško stradavale tijekom mnogih ratova, opljačkane i spaljene od strane neprijatelja. No i njihovo je žiteljstvo često odlazilo u pljačku tuđeg područja. Autor je objasnio tzv. diferencije Rašporskoga kapetanata. Naziv je to za zemljišta uz mletačko-austrijsku granicu koja su ostala nepodijeljena i prepuštena korištenju podanika i jedne i druge države. Zanimljiv je slučaj iz 1588., kada je gastald Vodica dao podijeliti cestu kojom su seljaci iz Trstenika stoljećima išli kolima u šumu koju su dijelili s Vodičanima, a u kojoj su sjekli drva. Zaključeno je da gastald Vodica nije imao dopuštenje za zatvaranje ceste koja je uvijek služila za prolaz mletačkih podanika, a tom je prilikom utvrđeno da su stanovnici mletačkih Dana, zajedno sa žiteljima austrijskih Vodica, u spomenutoj šumi napravili jednu vapnenicu. Pitanje međa na Bužeštini ostalo je najteži problem rašporskih kapetana. U zaključku se autor osvrnuo na 18. i 19. stoljeće, koje je obilježeno otvaranjem hrvatske pučke škole s nastavom na hrvatskom jeziku, koju je pohađao poznati hrvatski jezikoslovac i proučavatelj narodnih pjesama sjeverne Istre Josip Ribarić. Razvoj krškoga kraja kao područja od izuzetne prirodne vrijednosti obogaćen je otvaranjem Speleo-kuće – znanstveno edukacijskog centra za zaštitu i razvoj krškog kraja.

Poglavlje je nadopunjeno slikovnim prilozima: pučka arhitektura Vodica (str. 100), autor knjige uz cestu Vodice – Jelovice (str. 101), selo Jelovice (672 m)

s prilazne ceste (str. 102) i stara škola u Vodicama pretvorena u modernu Speleo-kuću (str. 106).

Mune u novom vijeku s posebnim osvrtom na iseljavanja prema Puli (str. 107–123) – Vele Mune i Male Mune, dva zasebna naselja međusobno udaljena oko 500 m, odvojena velikom ponikvom, smještena su u Općini Matulji, na području sjeveroistočnog dijela Istarskoga krasa. Munci se uglavnom bave poljoprivredom i stočarstvom za vlastite potrebe, a dio njih zbog posla se preselio u Rijeku i okolicu. U srednjem vijeku Mune su pripadale akvilejskom patrijarhu, potom grofovima Goričkim, a 1395. osvajaju ih Mlečani, kada se naselja uključuju u Rašporsku gospoštiju te su zabilježena u njezinu urbaru (Gornje Mune – *Mune de supra* i Donje Mune – *Mune de subtus*). U prvoj polovici 15. stoljeća, nakon mletačko-ugarskih ratova, na opustjela područja naseljavaju se vlaški stočari iz Dalmatinske zagore i zaleda. Jačanjem kolonizacije u 16. stoljeću, između 1510. i 1525. godine, Krsto Frankopan smjestio je izbjeglice u Mune. Zanimljivo je da je vlaški govor u Munama nestao prije nekoliko naraštaja, dok se u obližnjim Žejanama očuvao do danas. Mune su uništene za vrijeme Uskočkog rata (tada su bile poznato uporište uskoka) i Drugog svjetskog rata (spalili su ih Nijemci). Autor nadalje objašnjava postojanje Munskega grada, što je analizom izvornih podataka dokazao dr. sc. Makso Pelozo, a odluka o podizanju donesena je 1585. u Beču radi obrane od Mlečana. Stotinjak godina ranije prirodna uzvisina Munski Tabor služila je za obranu od Osmanlija. O obavljenoj gradnji svjedoče izvori i 10 crteža slikara i kartografa Ivana Klobučarića koji prikazuju utvrdu na uzvišenju Golopust kraj Velih Muna. Kaštel je imao četiri okrugle ugaone kule – sastojao se od podruma, prizemlja, prvog kata i potkrovlja te opkopa preko kojeg je vodio pokretni most. Utvrda je mogla primiti oko 120 – 150 branitelja, dovršena je u kratkom roku za 115 dana, a u njezinoj su gradnji sudjelovali muškarci s nadnicom od 16, a žene od 10 malih solda, iako su i one obavljale teške poslove. Nažalost, Munski je grad uništen 31 godinu kasnije, u studenome 1616., u Uskočkom ratu, i više se ne spominje. Iseljavanja Munaca odvijala su se u više smjerova, autor je istaknuo i onaj prema Pazinu, u čijoj okolini i danas postoji zaselak Munci (s nekad najčešćim munskim prezimenom Ujčić). Munci se spominju i u matičnim knjigama grada Pule, i to navođenjem naziva Mune te preko mjesnog etnika Munac (*Munaz*). Autor je zabilježio sve doseljenike iz Muna koji su u matičnim knjigama grada Pule navedeni 1613. – 1817. Bertoša zaključuje kako bi arheološka istraživanja možda otkrila ostatke temelja staroga Munskega grada i tako rasvijetlila zanimljivu mjesnu prošlost. U poglavlju su priloženi slikovni priloz: pogled na dio Malih Muna (str. 107), crkva sv. Marije Magdalene u Velim Munama

i crkva sv. Križa na mjesnom groblju (str. 109), vodič Valentino Doričić i autor knjige pokraj jame na lokalitetu Taborina i panorama s vrha Taborina prema sjeveroistoku (str. 117), perspektivan nacrt vanjskog izgleda Munskega grada (str. 118) i vodoravan presjek unutrašnjosti prizemlja Munskega grada (str. 119) te današnje stanje lokacije nekadašnjega Munskega grada (str. 120).

Prošlost Buzeta i Bužeštine prema podacima iz matičnih knjiga grada Pule (1613.-1816.) – u ovom se poglavlju prikazuje nazočnost doseljenika iz Buzeta i s Bužeštine u Puli. Radi se o doseljenicima iz Brgudca, Buzeta i Roča, dok se doseljenici iz ostalih mjesta ne spominju. Poglavlje je sastavljeno na temelju analize arhivskih vrela – pulskih matičnih knjiga za razdoblje 1613. – 1816. – pohranjenih u Državnom arhivu u Pazinu. Najviše doseljenika bilo je iz Buzeta, vojnog i administrativnog središta tog dijela Istre (20 ili 80%). Doseljenika iz Roča bilo je četvero (16%), a iz Brgudca se spominje samo jedna došljakinja (4%). Migracije s tog područja, naglašava autor, pokazuju kako udaljenost nije bila prepreka međusobnim migracijskim kontaktima. Matične knjige pokazale su se kao nezaobilazno vrelo za proučavanje migracija između sjevernog i južnog dijela istarskog poluotoka. Autor je u poglavlju priložio slikovne priloge: zapis u kojem se kao kum na krštenju spominje Zuanne/Ive iz Buzeta (str. 129), oštećeni zapis u kojem se kao kum na vjenčanju spominje Ive iz Buzeta (str. 130), zapis u kojem se kao kum na krizmanju spominje buzetski kancelar Zorzi Bandiera (str. 133), zapis o prvom vjenčanju pulskog liječnika Matije Krbavčića iz Buzeta (str. 136), zapis o drugom vjenčanju pulskog liječnika Matije Krbavčića iz Buzeta (str. 137), zabilješka o smrti Matije, kćeri pok. Šime iz Roča (str. 139), zabilješka o vjenčanju Grgura Černeke iz Roča (str. 140). Nadopunu poglavlju predstavlja tablica koja pokazuje brojčani odnos doseljenika. U prilogu je cjelovit popis doseljenika iz Buzeta i s Bužeštine u Pulu (sastavljen kronološkim redoslijedom prema podacima iz matičnih knjiga).

Neka obilježja matičnih knjiga grada Pule s osvrtom na prezimena sjeverne Istre (XVII.-XIX. stoljeće) (str. 143–167) – autor objašnjava kako se radi o slučajevima direktnih doseljenika iz spomenutih mjesta ili o njihovim prvim potomcima kod kojih se ne spominje provenijencija, pa njezin jedini pokazatelj ostaje samo prezime. Bertoša je naveo prezimena na buzetskom području i sva sela uz koja se vezuju: Božić, Buždon, Černeka, Flego, Klarić, Klobas, Poropat, Ribarić, Sanković i Krbavčić. U zaključku je naglašeno da su mnoga prezimena iz spomenutog razdoblja uspjela sačuvati svoj kontinuitet do danas, iako ne uvijek u istome mjestu u kojem su postojala u ono doba. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: pogled na Lanišće i

Laniško polje s ceste Račja Vas – Veprinac u visini vrha brda Stražice (964 m) (str. 155), detalj iz Sv. Donata (str. 158), zgrada škole i nekadašnjeg poštanskog ureda u Lanišću (str. 161) te župna crkva Marijina Uznesenja u Buzetu (str. 165).

Granične oznake kao važni materijalni ostaci kulturno-povijesnog nasljeđa (str. 169–185) poglavlje je koje govori o raznovrsnim materijalnim ostacima oznaka granica i međa (između postojećih država – Mletačke Republike i Habsburške Monarhije). Podanici austrijskog nadvojvode (Kraljevci) i oni Države Sv. Marka (Markolini ili Benečani) jedni su drugima uzimali zemljišta, uništavali ljetinu, otimali stoku i palili stočarske stanove. Taktika seljačkih prepada u prvoj polovici 16. i 17. stoljeća svodila se na jurišne prodore preko granice. Kako bi se uspjele pronaći sve danas postojeće granične oznake Venecije i Austrije, autor smatra da ih svakako valja detaljno utvrditi i proći njihovu međusobnu graničnu crtu. Posebno su naglašene nepodijeljene parcele, nazvane „diferencije“, koje su bile prirodni prostori za zajedničke gospodarske potrebe, ali su se brzo pretvorili u poprišta neprestanih sukoba. U Rašporskom kapetanatu, uz čitavu granicu, najveći su prijepori postojali oko šuma, koje su tamo, uza stočarstvo, bile najvažniji izvor prihoda. Teške je posljedice ostavio spor oko pašnjaka i šuma na planini Dober dol, kao i oko korištenja velikom šumom u blizini Muna te velik sukob na spornom području između Lanišća i Semića. Zanimljivo su opisana sporna područja oko Grimalde, Podmerišća i Pagubica. Na pitanju Grimalde nije riječ o spornom zemljištu nego se uočava ulazak stranog podanika na tuđe područje bez priznavanja i izvršavanja podaničkih obveza. Ovo poglavlje obogaćuju slikovni prilozi nastali tijekom autorova terenskog istraživanja: njegova baka, tada 88-godišnja pulska učiteljica Zora Bertoša (1911. – 2007.) na izvoru u Dolu i izvor Vodice (1.050 m) iznad Dola, zabilježen u mnogim starim dokumentima (str. 173), granični kamen iz 1891. uz stari kolski put koji povezuje Račju Vas i Male Mune (str. 174), pogled na Grimaldu te granični kamen ispod Grimalde (str. 176), stijena Krasàc kod Podmerišća s uklesanim konjskim kopitom i križem kao granična tromeđa (str. 177), izvor Črni vroćak (danas Črni vrućki) ispod Podmerišća (str. 178), označena trasa puta od Podmerišća do stijene Krasàc i niže do izvora Črni vroćak (*Google Earth* snimka i Franciskanski katastar (str. 179), crkva sv. Jurja na groblju u Grimaldi (str. 180), granični kamen na Japlen brihu (str. 181), položaj graničnog kamena na Japlen brihu (označen crnim trokutom) na Franciskanskom katastru i položaj graničnog kamena na Japlen brihu (označen crvenim trokutom) na suvremenom zemljovidu (str. 182), potom zarasle ruševine crkve sv. Antuna na granici Grimalde i Previža i kazivači Matija Nežić, Maja

Hreljak i Marin Dušković (str. 183), položaj crkve sv. Antuna (označen crvenom točkom) na suvremenom zemljovidu (str. 184) te nova crkva sv. Antuna u Pagubicama (str. 185).

Mletački inženjer Pietro di Santa Colomba i njegov opis strateške važnosti Buzeta, Draguča, Huma i Roča (1646.) (str. 187–202). Ovaj arhivski dokument pokazuje stanje u četirima najvažnijim strateškim kaštelima na području sjeverne Istre u koje se preselio mletački inženjer kako bi nadgledao izgradnju i brinuo se o njoj te o potrebama tih naselja i poboljšanjima nužnima za obranu. Detaljan popis oružja i streljiva u Buzetu pokazuje veliku količinu i raznolikost: topovi za rušenje zidina (saltamarini), topovi za bacanje kamenja (petriere), arkebuze, klasične puške (muškete), posude za taljenje metala, topovski metci (granate), široki mačevi, lukovi i strelice... Dokument je novi doprinos poznavanju vojne povijesti toga područja. Poglavlje obogaćuju slikovni prilozi: top za bacanje kamenja (*petriera*) i mušketa s mušketom (str. 190), *spingarda* i *spingarda a cavaletto*, šljem *morion* (str. 191), pogled na Draguč (str. 192), zvonik župne crkve u Humu (str. 193), mletačka *bombarda* u Roču (str. 194), topovske kugle (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja u Rijeci) (str. 195), prva stranica izvješća mletačkog inženjera Pietra di Santa Colombe iz 1646. (str. 197), potpis mletačkog inženjera Pietra di Santa Colombe na kraju izvješća (str. 202). U prilogu je prijepis arhivskog izvornika.

Rašporski kapetan Alvise Foscari i njegovo izvješće iz 1792. (str. 203–209). Autor je umjesto uvodnih napomena istaknuo važnost postojanja izvješća državnih dužnosnika Mletačke Republike kao važnih povijesnih vrela za poznavanje prošlosti pojedinih dijelova poluotoka. Posebice su zanimljiva ona koja se odnose na prostor Bužestine jer su vezana za rašporskog kapetana, jednog od najznačajnijih mletačkih rektora uopće. Rašporski kapetan Alvise Foscari pripadao je mletačkom plemićkom rodu poznatom još u XI. stoljeću. Foscari su bili jedna od 16 tzv. dužddevskih obitelji. Spadali su u tzv. drugu klasu (*i curtii*) te su odigrali važnu ulogu u politici koja je kulminirala 1423., kada je za mletačkog dužda izabran Francesco Foscari, najpoznatiji pripadnik te ugledne obitelji. U njegovo doba sagrađeno je glavno obiteljsko obitavalište na Canalu Grande u Veneciji – današnja palača Ca' Foscari, ujedno i sjedište istoimenog sveučilišta. Kratko izvješće koje je 13. rujna 1792. Senatu poslao Foscari pokazuje da je taj mletački rektor u potpunosti bio dostojan funkcije koju je obavljao, a za njegov ga je savjestan rad u više navrata pohvalio i Senat. Posebnu je brigu posvetio obrazovanju mladeži, zaštiti šuma i poticanju lokalne industrije osobito se založivši za rudnik te tvornicu za proizvodnju stipse i sumporne kiseline ispod Sovinjaka. U prilogu

je prijepis arhivskog izvornika i dva slikovna priloga: najočuvaniji zid ruševina starog Rašpora (str. 207) i izvješće koje je 1792. sastavio rašporski kapetan Alvise Foscarelli (str. 208).

Obnavljanje palače rašporskog kapetana u Buzetu koncem XVIII. stoljeća (str. 211–215) – ovaj prilog odnosi se na analizu određenih troškova koji su u jesen 1792. bili nastali zbog obavljanja nužnih graditeljskih zahvata na bužetskom kaštelu. Dokumenti o novčanim izdacima za popravak palače i vojnog zapovjedništva u Buzetu, koji su poslani na odobrenje mletačkoj vladi, nalaze se u Državnom arhivu u Veneciji, u fondu povjerenika i pristava za plaćanje javnim novcem. Na temelju stručnih procjena posebnog povjerenstva došlo se do zaključka o nužnom trošku od 1.543 mletačka dukata, od toga 966 dukata za palaču, a 577 dukata za vojarnu. Zdanja su se morala popraviti zbog sigurnosti, ali i javnog interesa. Poglavlje obogaćuju prijepis arhivskog izvornika i slikovni prilozima: Mala vrata u Buzetu (str. 212), zgrada nekadašnje palače rašporskog kapetana u Buzetu (str. 213) te završna stranica dokumenta o obnavljanju palače rašporskog kapetana u Buzetu iz 1792. (str. 215).

U poglavlju *Izvješće o žitu za bužetski fontik (1794.)* (str. 217–225) profesor Bertoša objasnio je potrebu osnivanja fontika, odnosno posebnih spremišta za hranu koje je Mletačka Republika gradila u mnogim mjestima radi sprječavanja potencijalne mogućnosti pobune podanika zbog nerodnih godina. U Državnom arhivu u Veneciji nalaze se dokumenti o traženju prava prvenstva za prodaju desetinskih žitarica rašporskog kapetana za bužetski fontik. Riječ je o spisima koji su 26. travnja 1793. poslani na odobrenje mletačkoj vladi, a nadležna su je tijela prihvatila tek 10. veljače 1794. Senat je odlukom oslobodio rašporskog kapetana obveze da ubuduće godišnje daje za javnu blagajnu iznos od 1.350,15 lira na račun desetine istodobno mu dodijelivši 150 dukata godišnje, ali uz napomenu da se potonjim iznosom može koristiti samo u godinama kada se žito davalo u piranski fontik. Drugi dokument ponavlja podatke iz prvoga. U poglavlju se nalazi prijepis arhivskog izvornika i slikovni prilozima: ruševine stare rašporske utvrde (str. 219) i stranica izvješća o žitu za bužetski fontik iz 1794. (str. 225).

Poglavlje pod nazivom *O izvanrednim troškovima rašporskog kapetana (1794.)* (str. 227–230) zanimljivo je arhivsko vrelo i zato što se radi o posljednjim godinama postojanja Mletačke Republike. Posebnom odlukom magistrata od 16. ožujka 1765. određen je način izvršenja javnih zapovijedi vezanih za mjere oko izvanrednih troškova rašporskog fiskalnog ureda. Između ostalog, naveden je trošak od 1.360 malih lira za rašporskog kapetana i njegov posjet Piranu u

trajanju 24 dana, obilazak kaštela i smotru Buzetskog krasa u iznosu od 650,12 malih lira. Svi ti troškovi ukupno iznose 2675,12 malih lira, uključujući 62 male lire za kavaljera u pratnji njegova prethodnika kapetana Foscarija, a zatražio ih je aktualni rašporski kapetan, i to priloženim pismima Senatu. Poglavlje obogaćuju prijepis arhivskog izvornika i dva slikovna priloga: zapis o izvanrednim troškovima rašporskog kapetana iz 1794. (str. 229) i oštećeni naslov na uvezu arhivskog spisa (str. 230).

Valput Juraj Furlanić i njegov rukopis o Buzetu i Bužeštini iz 1815. poglavlje je u kojem se posljednji rašporski valput Juraj Furlanić detaljnije osvrnuo na niz problema koje je zapazio kao dugogodišnji službenik Mletačke Republike, a potom i novonastale francuske i austrijske državne vlasti. Njegov tekst Ćudoredne i gospodarske prilike u Buzetu i njegovoj okolici s kratkim napomenama o povijesti u doba patrijarha jasno pokazuje da se Bužeština u prvoj polovici XIX. stoljeća nije nalazila u dobrom stanju te je dužnosnik predložio rješenja za koja je smatrao da bi mogla biti učinkovita ostavivši vrhovnoj vlasti donošenje i provođenje definitivne odluke. U poglavlju se nalazi prijepis rukopisa o Buzetu i Bužeštini na talijanskom jeziku te slikovni materijal: naslovnica časopisa *Pagine Istriane*, Kopar 1913. (str. 234), i stranica Furlanićeve rasprave u časopisu *Pagine Istriane* (str. 237).

Tematska cjelina *Pisci, istraživači i znatiželjnici o Bužeštini* donosi iscrpan pregled značajnih djela i pisaca o tome kraju:

- I. Humske matice i glagoljski upisi: Dražen Vlahov, *Glagoljski zapisi u Knjizi krštenih, vjenčanih i umrlih iz Huma (1618-1672)*, Pazin 2003., 191 str. (str. 249–251), slikovni prilog: Hum – bočni oltar u župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije, str. 250.
- II. *Mlunska visoravan*, Veli i Mali Mlun 2004., 233 str. + slikovni prilozi (str. 253-257), slikovni prilozi: Kostel/Pietrapelosa, ulaz u kaštel (str. 255).
- III. Anton Medica, *Račja Vas*, Račja Vas 2004., 124 str. + prilozi (str. 259–263), slikovni prilozi: Laniška lokva ispod ceste Račja Vas – Veprinac (str. 261), Jama u Birbovoj dragi i pećina Pržon iznad Birbove drage (str. 263).
- IV. Vladimir Šverko, *Prapoće: O zavičaju*, Labin 2004., 158 str. (str. 265–268), slikovni prilog: naslovnica knjige o Prapoću (str. 266).
- V. *Zbornik Općine Lanišće*, Knjiga druga, Lanišće 2004., 279 str. (str. 269–275), slikovni prilozi: zaselak Brļjavci kod Kropinjaka (str. 272), listopadna šuma u blizini izvora Vodice (str. 275).

- VI. *Buzetski zbornik – preko 30 godina tradicije*, predgovor izdanju 31. knjige zbornika, Buzet 2005. (str. 277–278), slikovni prilog: naslovnica *Buzetskog zbornika*, knjige 31. (str. 277).
- VII. Božo Jakovljević, *Na zapadnim i južnim obroncima Bužeštine*, Račice 2005., 144 str. (str. 279–282), slikovni prilozi: mr. sc. Božo Jakovljević na Baštionu u Buzetu (str. 280), naslovnica knjige Bože Jakovljevića o južnoj i zapadnoj Bužeštini (str. 281).
- VIII. Analitički pogled u zborničko blago: Marija Petener-Lorenzin, „Bibliografija Buzetskog zbornika (1996.-2005)“, *Buzetski zbornik*, Knjiga trideset druga, Buzet 2005., 146 str. (str. 283–286), slikovni prilog: naslovnica 32. knjige *Buzetskog zbornika* (str. 284).
- IX. Edo Merlić, *Sveti Martin na Bužeštini tijekom šest stoljeća*, Pazin-Buzet 2006., 189 str. (str. 287–290), slikovni prilog: naslovnica monografije o Sv. Martinu (str. 289).
- X. Između prosvjete, kulture i javne djelatnosti: Božo Jakovljević, *Iz prošlosti hrvatskog školstva u Istri*, Račice 2006., 184 str. (str. 291–295), slikovni prilozi: naslovnica knjige o hrvatskom školstvu u Istri mr. sc. Bože Jakovljevića (str. 292), mr. sc. Božo Jakovljević i prof. dr. sc. Miroslav Bertoša na terasi hotela Fontana u Buzetu nakon znanstveno-stručnog skupa *Buzetski dani* (str. 294).
- XI. *Buzetski zbornik*, Knjiga trideset treća, Buzet 2006., 426 str. (str. 297–302), slikovni prilog: lokva na Koritima iznad Brgudca, str. 300.
- XII. Danilo Cerovac, *Bogate i ugledne obitelji u prošlosti Bužeštine*, Buzet 2006., 184 str. (str. 303–305), slikovni prilog: naslovnica knjige Danila Cerovca o bogatim i uglednim obiteljima na Bužeštini.
- XIII. Novi doprinosi glagoljskoj baštini: Dražen Vlahov, *Glagoljski rukopis iz Roča: iz knjige crkve i bratovštine sv. Bartolomeja (1523.-1611)*, Pazin 2006., 643 str. (str. 307–309 str.), slikovni prilog: unutrašnjost crkve sv. Bartula u Roču.
- XIV. *Zbornik Općine Lanišće*, Knjiga treća, Lanišće 2006., 243 str. (str. 311–316), slikovni prilozi: pulska učiteljica Zora Bertoša pokraj zaleđene Laniške lokve (906 m nadmorske visine) s desne strane i ispod ceste Račja Vas – Veprinac (str. 313) te dio sela Sluma (str. 315).
- XV. Silvano Božić, *Rašpor: zbijanja na istarskom krasu od pojave Rašpora pa do kraja drugog tisućljeća i Podrašpor: Tri stoljeća rašporskog sela 1700.-2000.*, Rijeka 2007., 223 str. i 193 str. (str. 317–321), slikovni prilog: naslovnica knjige Silvana Božića *Podrašpor: tri stoljeća rašporskog sela (1700.-2000.)*.

- XVI. Edo Merlić, *Buzeština kroz povijest*, Pazin – Buzet 2008., 255 str., slikovni prilog: autor knjige pokraj (tada još neobnovljenih) ruševina crkvice sv. Marije Magdalene na Kostelu/Pietrapelosi (str. 324).
- XVII. *Zbornik Općine Lanišće*, Knjiga četvrta, Lanišće 2008., 265 str., slikovni prilozi: učiteljica Zora Bertoša na stazi između Bresta i planinarskog doma pod Žbevnicom (851 m) (str. 328), kapelica u stijeni u spomen na vlč. Miroslava Bulešića (Čabrunići, 13. V. 1920. – Lanišće, 24. VIII. 1947.), uz cestu Račja Vas – Veprinac (str. 332).
- XVIII. Edo Merlić, *Stanovništvo i migracije iz sjeverne Istre – Buzeštine*, Pazin – Buzet 2011. (str. 335–337), slikovni prilog: predstavljanje knjige *Stanovništvo i migracije iz sjeverne Istre – Buzeštine* (str. 336).
- XIX. *Zbornik Općine Lanišće 2010.*, Knjiga peta, Lanišće 2011., 293 str. (s predstavljanja *Zbornika* 21. listopada 2011. u Općinskoj vijećnici u Lanišću) (str. 339–342), slikovni prilog: Novačka pećina (str. 340).
- XX. *Subotina 2013.: 44. Znanstveni skup „Buzetski dani 2013.“*, Gradska vijećnica Grada Buzeta, Narodni dom, Buzet, 6. rujna 2013. (str. 343–347), slikovni prilog: Narodni dom u Buzetu (str. 345).
- XXI. Jubilarni Buzetski zbornik, Knjiga četrdeseta, Buzet, 2013., 255 (str. 349–353), slikovni prilog: početak vertikalne provalije u Rašporskom ponoru (str. 352).
- XXII. *Zbornik Općine Lanišće 2012.*, Knjiga šesta, Lanišće 2013., 167 str. (Sažetak izlaganja s predstavljanja u Lanišću, 4. svibnja 2013.) (str. 355–356), slikovni prilog: naslovnica šeste knjige *Zbornika Općine Lanišće* (str. 355).
- XXIII. Matija Nežić, *Minjera: pregled rudarske i prerađivačke djelatnosti podno Sovinjaka*, Buzet 2015., 158 str. (str. 357–360), slikovni prilozi: predstavljanje knjige o Minjeri u Narodnom domu u Buzetu (str. 358) i naslovnica knjige Matije Nežića o Minjeri (str. 359).
- XXIV. Ignazio Gaetano de Buset, *Visita spirituale del 1788 in Istria – Ignacije Kajetan Buzetski. Duhovna vizitacija iz 1788. godine u Istri*, a cura di/ priredio Elvis Orbanić, Citta del Vaticano 2016., 277 str. (str. 361–365), slikovni prilog: naslovnica knjige *Ignazio Gaetano de Buset, Visita spirituale del 1788 in Istria – Ignacije Kajetan Buzetski. Duhovna vizitacija iz 1788. godine u Istri* (str. 361).
- XXV. Gordana Čalić Šverko, *Život na sjeveru*, Buzet 2016., 352 str. (str. 367–374), slikovni prilozi: naslovnica knjige Gordane Čalić Šverko, *Život na sjeveru* (str. 367), zvonik crkve Blažene Djevice Marije u Račjoj Vasi (str. 372).

Slijedi popis korištenih izvora, literature, enciklopedija, rječnika, priručnika, ostalih pomagala i internetskih stranica (str. 375–396): arhivski neobjavljeni izvori (str. 375–376), arhivski objavljeni izvori (str. 376–379), popis literature (str. 379–393), popis enciklopedija, rječnika, priručnika i ostalih pomagala (str. 394–395) te popis internetskih stranica (str. 396) i popis kazivača (str. 397).

Na kraju knjige nalazi se sažetak na hrvatskom jeziku – Sažetak (str. 401–405), sažetak na talijanskom jeziku: Frammenti di storia Pinguentina nell' Età medievale e moderna – Riassunto (str. 409–413) te sažetak na engleskom jeziku: Fragments from the history of the territory of Buzet in the medieval and modern period – Summary (str. 417–421). Slijede Index locorum (str. 423–434), Index nominum (str. 435–452), Index rerum et notionum (str. 453–458) te Bilješka o autoru (str. 459–464).

Buzeština, prostor koji je iz pera brojnih književnika prozvan „zavičajem duha“, danas se suočava s depopuliranim selima, ali i brojnim mogućnostima ponovnog napretka i razvoja gospodarstva, što je posebno istaknuto i u ovoj knjizi. U prilog tome idu mladi ljudi koji se vraćaju i osnivaju obitelji na svojoj djedovini te inicijative stručnjaka koji obnavljaju seoske škole i pretvaraju ih u edukacijske centre.

Zanimljive fotografije u ovoj knjizi, uz pregršt novih znanstvenih spoznaja, mogu biti i vodič novim istraživačima, izletnicima i zaljubljenicima u prirodnu i kulturnu baštinu koji taj kraj u pandemijsko vrijeme sve više posjećuju i njemu se vraćaju. Naposljetku, knjiga Slavena Bertoše *Fragmenti buzetske prošlosti u srednjem i novom vijeku* svoje postojanje duguje mr. sc. Boži Jakovljeviću, utemeljitelju i zaslužnom promicatelju znanstveno-stručnih i kulturnih događaja na Buzeštini. Autor se proučavanjem buzetske prošlosti intenzivnije počeo baviti nakon njegova ljubaznog poziva da 2000. izlaganjem sudjeluje na Buzetskim danima. Od tada profesor Bertoša već je 20 puta izlagao o nekoj novoj buzetskoj temi, a želja mu je da tako bude i u godinama koje dolaze.

Svjetlana Milotić